

RAUF YEKTA BEY, “ESKİ TÜRK MUSİKİSİNE DAİR TETEBBULAR, KÖKLER”, MİLLİ TETEBBULAR MECMUASI, C. 1, S. 3, İSTANBUL, TEMMUZ-AĞUSTOS, 1331(1915), S. 457-463 (OSMANLICADAN ÇEVİRİ/TRANSLATION FROM OTTOMAN TURKISH)

İDRİS ÇAKIROĞLU
Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Müzik Bölümü
cakirogluidris@gmail.com

Türk Musikisinin tarihini yazmak maksadıyla hayli zamandan beri devam iden tettebbuatım [araştırma] esnasında muhtelif [çeşitli] kitaplardan toplayabildiğim malumatın [bilgi] mukayyet [kayıtlı] bulunduğu defteri ahiren [son zamanlarda] gözden geçirirken Alman musikîşinaslarından “Kiesewetter” tarafından 1842 senesinde neşr [yayın] idilen “Arapların Musikisi”¹ namındaki eserin tarihi kısmında vaktiyle tesadüf iderek ictibas [alıntı] üzerine bir takım tenkidi [eleştirili] mütealalar [karşılıklı görüş ve düşünceler] ilave itmiş olduğum fikre nazar dikkatimi celb [kendine çekmek] itdi.

Türklerin musikiye istidat [yetenek] ve kabiliyetini inkâr ettikten maada [-den başka], idareleri altına aldıkları memlekette buldukları musikiyi de düçar-ı izmihlal [yıkıma uğramış] ettiklerini iddia haksızlığında bulunan “Kiesewetter” in bu fıkrası muhteviyatını [içindekiler] red için o zaman yürüttüğüm mütealanın [inceleme] bugün gayrı kâfi [yeterli olmayan] olduğuna hüküm iderek, biraz daha tavsiye ve vesaikle [belge] teyid [pekiştirmek] itmek istedim. Bu fikrin sevkiyle kadim musiki kitaplarımızda yaptığım tettebbuatlar neticesinde bir takım yeni vesikalar daha bulmak mümkün oldu. Türklerin, sanayi-i nefise [güzel sanatlar] aksamından olan musikide dahi -nasılsa yanlış olarak tamim [genelleme] ve takrir [anlatma] itmiş olan bir zahibe [bir zanna kapılan] rağmen- bir mazi ilmi ve fenniye malik [sahip] olduklarına bir nebze isbat etmesi itibariyle mühim olan bu vesaike [belgeler], “milli tettebbular mecmuası” karilerince [okuyucu] lezzetle okunacağı ümidiyle tahrir [yazma] ve takdime [sunma] meserret [sevinç] ediyorum. Maa’haza [bununla birlikte] Türkiyat’a müteallik [alakalı] mesail [mesele] ile iştilal eden zevat-ı kiramdan [büyük kişi] şurasını bilhassa rica ideceğim ki, bu bahisler hakkında fazla malumatı olanlar bildiklerini bu sahifelere yazmak lütufkârlığını dirîğ [esirgeme] itmesinler; ta ki Türk musikisi tarihinin muhtaç tenvir [bir şey hakkında bilgi verme] cihetleri bir bir tavzih [açıklama] ederek tarihi musikimizi yazmak vazife meşgalesinin ifası [yapmak] mehme [uzak] imkân kesb [çalışarak kazanmak] sühulet [kolaylık] etmiş olsun.

¹ Kiesewetter Die Musik, der Araber

Sadede girmezden evvel “Kiesewetter” in bâlâ da [yukarı] mevzu bahis olunan haksız iddiasını ne münasebetle îrâd [söyleme] ittiğini hülâsaten [özetle] buraya kaydedelim; “Kiesewetter” garblıların musikisine dair ismi geçen te’lif müdakkikane [incelenmiş] baş tarafına ilave ettiği tarihi medhalde [giriş], evâil [başlar] islamda ilk musiki nazariyecilerinin ancak ikinci asır hicri de garblılardan zuhûr [ortaya çıkma] ittiğini söyledikten sonra, hicretin beşinci asrı nihayetine kadar güzëran [geçen] olan zamanda yetişen ilimli musiki içinde acemlerden kimse olmayub hemen cümlesinin garb olduğunu ve buna sebep ise İran’ın garb hâkimiyeti altında kaldığı müddetçe garblıların her hususta İraniler üzerinde icrai tesirden hali kalmadıkları gibi musiki cihetinden [yön, taraf] dahi ayn [tıpkı] tesir vukûğu [meydana gelmek] tabîi [doğal] görülmek lazım geleceğini ityân [getirme] idiyorum. Acemler nezdinden [yan] böyle uzun müddet [süre] musiki nazariyelerinin zuhûr [ortaya çıkma] etmesini iranin garb idaresi altına girmesine ithaf eden “Kiesewetter”, bu hali, Araplardan sonra memleketin Türkler tarafından işgal idilmesine haml [yüklemek] idiyor ve diyor ki;

“Acem musikisi nazariyecilerinin te’hîr [gecikmeli] zuhûru [ortaya çıkma] İran’ın on birinci asır miladi evasıtında [aralarında] Türkler tarafından zabt [ele geçirme] ve teshîr [ele geçirme] idilmesinden ileri gelmiştir. Çünkü Türkler ilme, fenne... velhasıl müzelere mensup bütün şubât [şubeler] sînâât [sanat] ve marifete [ustalık, beceri] hasım bir kavimdir. Miladın on üçüncü asrında İran’ı Moğolların istilasına bu hali tevakkuf [duraklama] hatime [son] çıkmış Moğol hükümdarlarının ve alelhusûs [özellikle] “Timurlenk” ile evlad ve ahfadının [torun] zaman saltanatında her nevi ilim ve fennine varan cümle fenni musikiye müteallik [ilgili] pek ciddi ve ilmane eserler te’lif [kaleme alma, yazma] eden zevat [kişiler] yetişmiştir.”

“Kiesewetter” in hiçbir delil tarihe [tarihi delil] istinad [dayanma] itmeyen bu iddiasının sümme’t-tedarik [elde etmek] söylenmiş bir söz olmaktan başka bir kıymet ve ehemmiyeti [önemi] yoktur. Vak’a [olay] Türklerin öteden beri şeci [cesur] ve bahadır [yiğit] ve bittab’ [doğal olarak] bu husuletlere [var olma] icabetinden olarak cengci [savaşçı] bir kavim oldukların bütün cihan ile beraber maal-iftihar [iftihar] bizde biliyor isek de, ilim ve fennine bîgâne [yabancı] ve hatta hasım olduklarına ve bu bîgâneliklerini, fetih ittikleri memlekette buldukları ilim ve fenne erbabını [usta] sînââtleriyle [sanat] beraber mahv [yok etmek] ve munkariz [çöken] edecek derecede ileri götürdüklerine dair kitap tarih de hiçbir kayda tesadüf itmemiş idik. Her ne kadar daha eski zamanlarda ve misal hicretin 124. ncü senelerinde “Bilge Hakan” ın biraderi “Kül Hakan” namına abide rehz [dikme] ettirdiği asırda Türklerin müktesebat [edinilen bilgi] ilmi-ye ve fenniyelerinin derecesine dair bugün elimizde kâfi [yeterli] malumat [bilgi] bulunmamaktadır; lakin Türkiyat tedkîkiyatı [inceleme] ilerledikçe malumatımızın [bilgi] şimdiki halinde kalmayacağı tabiidir. “Bilge Hakan” abidesi nasıl o asırda yaşayan ecdadımızın teşkilatı-ı içtimâîye [toplumsal] ve itikâdât [inanç] mezhebiyesinden [yol] bizi haberdar itmiş ise, kaviyyen [güçlü olarak] ümid olunur ki bir gün ele geçecek diğer vesâik de [belge] o asırlarda ki Türk harsına [kültür] dair bize yeni ufuklar açacak, tarih, milliyetimizi daha güzel tanıttacaktır. Maa’haza [bununla birlikte] malumatımızın bugün ki derecesiyle de kanaat hâsıl [ortaya çıkan] ediyoruz ki, Türkler, bazı Avrupa müverrihlerinin [Tarihçi]

iddia ittikleri gibi, ezmine-i kadimeden beri [eski zamanlar] çapulculuğa hasr [tahsis etme] âmâl [emel] ve işgal [meşgul etme] itmiş bir kavim olmayub, bilakis, yaşadıkları asırlarda maarif beşeriyenin [insan bilimi] akvam [kavimler] mütecavize [saldırgan] nezdinde [yanında] vâsıl [kavuşan, gelen] olabildiği müretteb [düzenlenmiş] terakkinin [ilerleme] hiçbir vakit duununda [uzak olma] add [değerlendirilmek] olunmayacak bir hars'a [kültür] malik [sahip] bulunmuşlardır. Kadim Türklerin Çinliler ile olan münasebeti tarihin müsbet [olumlu] olmasına ve medeniyetin Çin de haiz [sahip, bulunduran] bulunduğu kadm'e [boy] nazaran, Çin tarihleri tedkik [inceleme] edilecek olsa Türk medeniyetine mutlak çok kıymetli vesâik [belge] elde edileceğinden biz kendi hesabımıza şüphe itmemekteyiz. "Kiesewetter" in, Türkler ile Moğollar arasında bir fark gözeterek, Türkleri ilim ve fenne hasım [düşman] bâman [amansız] bir kavim halinde gösterdiği halde, Moğolların hâmî [gözeten, himaye eden] maârif [bilim, kültür] ve sanâyi-i nefîsenin [güzel sanatlar] hâmîsi [gözeten, himaye eden] sıfatına kesb [çalışarak kazanmak] istihkak [hak etme] etmişler ise de, bunların eslâfından [selef, geçmiş] bağzıları da kadim medeniyet-i şark'ıyenin [doğu medeniyeti] anlara [onlara] bir yadigâr olarak bıraktığı binlerce kitapları Bağdad kütüphanelerinden Dicle nehrine attırmak gibi tarihin hiçbir vakt [vakit] afv etmeyeceği telafisi nakâbil [mümkün olmayan] zâyî'ât [kaybolan] mühimmeyi [önemli] tecvîz [uygun görme, izin verme] eylemişlerdir. Türk hakanları ise evvel ve ahir buna benzer kader nişanesine bir harekette asla bulunmamışlardır. Binâenaleyh [bundan dolayı], miladın on birinci ve on ikinci asırlarında Acemler arasında musiki ilmi alması zuhûr [ortaya çıkma] itmemesi İran'ın Türkler tarafından istilasına haml [yüklemek] etmek doğru olmadığı gibi, on üçüncü asırdan itibaren İran da sâir [diğer] ulûm [ilim] fûnûn [teknikler, bilimler] ile musikinin terakkiye [ilerleme] başlamasında Moğolların Türklere hilaf [aykırı] olmasını sebep göstermek muvaffak [başarılı] hakikat bir iddia teşkil edemez. Zira hicretin dokuzuncu asırı evvelinde yazılmış kitap musikinin şahâdetine [şahitlik, tanıklık] nazaran, Türklerle Moğolların zaten mâdun [aşağı, alt] ve müretteb [tertib edilmiş, düzenlenmiş] bir musikileri olup elhân [melodi, nağme] ve nağamât [nağmeler] musikinin bir takım usûl ve makamata ayrıldığı ve bunlardan her birinin huzûr [hazır bulunma] hakkaniyette [doğruluk] terennüm [şarkı söylemek] idildiği ve esâmî [isimler] mahsûsası [hissedilen] bulunacağı tezâhür [ortaya çıkma, belirme] etmektedir. Malumatın [bilgi] bu derecesi bile gösteriyor ki; "Kiesewetter" in Moğol padişahı addettiği [saymak, görmek] "Timurlenk" ile evladının sayesinde Acemler arasında yettiği iddiası garîbinde [gurbette yaşayan] bulunduğu musiki nazariyeciler² eserlerini yazmadan çok zaman evvel Türkler fennî [teknik] musiki ile meşgul olmuşlardır. Nitekim sutûr [satırlar] âtiye [gelecek] bu hakikati müdellilen [delillendirerek] isbat edecektir.

Dokuzuncu asır hicri müellifin [yazar] musikisinden meşhur "Hoca Abdulkadir Meragî", "Zübdetül Edvar" unvanlı telif güzinenin³ [seçkin] on ikinci babında [bölüm] her

² Hâlbuki "Kiesewetter" in bu iddiası da esasen yanlıştır; çünkü bu müdakkik [araştırmacı] zaten Acem musikîşinası zannettiği "Safi-al-din Abdulmumin el-Urmevi" ile "Hoca Abdulkadir Meragî" nin birincisi (Urmiye)'li ikincisi ise (Meraga)'lı olup her ikisi de Türkoğlu Türktür.

³ Tahrir sefâret [elçilik] saniye [kutlu] müsteşar esbak [önceki] Münif beyefendi tarafından Tahrande ele geçirilerek lutfen muharrir-i acze [aciz yazar] hediye edilmiş bir nüsha-i nâdiredir [az bulunur]. "Abdulkadir" in telifat sairesi [hareket eden] İstanbul kütüphanelerinde mevcut ise de "Zübdetül Edvar" yine hiçbir kütüphanede tesadüf olunmadığı cihetle [yön] mir muhteremin bu bâb da [bölüm] himmet [çaba] maarif-

kavmin mizâc [huy] ve tabiatına makamat-ı musikiyeden hangilerinin tevâfuk [uygun gelme] edeceğini izah ettiği sırada diyor ki;

“Bundan önce söylediğimiz gibi Türklerin mizacına uygun olan uşşak neva ve buselik makamlarının etkisinde (onların etkisi ile cesaretleri kuvvetlendiği için) Türkler ve Moğollar bu üç daire içerisinde kalırlar. Kökleri aletlerden ve gırtlaktan çıkarırlar ve buna (irudule) de dirler. Fakat kökler Hıta Türkleri katında 366 idi. Kaanın meclisinde yılın her gün bir kökü sunarlar. Onların katındaki en büyük ve asıl kök sayısı 9 dur ve onların isimleri de şunlardır;

Oluk gök, aslan çab, pors, kolado, kotatko, burstargay, centay, hinsay, şındak.

Bu köklerin çoğunluğu muhammes dairesinde bazısıda remel dairesinde olur ve bunlara Türkçe ve Moğolca beyitler söylerler. Fakat Irak Türkleri mutedil’e çok meyillidirler. Onu lahn (telhin) yoluyla neva veya uşşak veya segâh ruy-i irak da yaparlar ve ona Farsça ve Türkçe beyitler de söylerler. O beyitleri remel bahrinde olur. Örnek; failatün failatün failat. Ve mutedil fasıl iki beyitle olması gerekir. Şöyle ki;

Sürme menden kim ne bulmuş yanedir

Ateşi Aşkının canımda yanedir

Vardı dil bilmen ki halen yanedir

Ömür geçti yine hacet yanedir

Fakat Iraklılar mutedil üzerine segâh’ı lahn (telhin) ederler. Pençgâh ve segâh’a birkaç tane beste ve uzatmayı da sağlarlar. Bestelerin bağzısını mutedil ile değiştirirler. Aynı bu bahirde olan beyitlerle söylerler ve ona mutedil-i arani (iran) derler.

Hicretin 800 tarihleri ricâl [erkekler] musikiyesinden olan “Abdulkadir Meragi” den aynen nakil ettiğimiz şu sözlerden anladığımız birçok şeyler var; “uşşak, neva, buselik” makamları nefis-i insaniyeden şecaâti [cesaret] tezyîd [arttırma] ve takviye ettiğinden fitratın [yaratılış] bu hasail [özellik] malik [sahip] olan Türklerle Moğolların telhinat dahi alelekser [çok defa] bu üç makam musiki ile vâki [olan] olmakta imiş. Türklerin mezkûr [zikredilen] makamlardan alet-i musikiye ile icra ettikleri terennümüne “kök”, ses ile okuduklarına da “irudule” denilir imiş. “kök” lerin adedi senenin aded eyamına [günler] mesâvî [kötülükler] olmak üzere 366 olup her gün hakanın huzurunda bu “kök” lerden birinin terennümü mu’tâd [alışılmış] imiş. Maa’haza [bununla birlikte] bu 366 “kök” içinde en makbul [kabul edilen] ve müntehabı [seçilmiş] dokuzu imiş ki “Abdulkadir Meragi” diğer telifi olan “Cami-ül Elhan”nın da bunlara bisun kök namı verildiğini, diğer bir eserinde de “zikredilen 366 kök’den her gün bir kök kaanın tahtının huzurunda çalarlar. Fakat 9 kök her gün çalınır” diyerek 366 “kök” den her biri senenin bir gününde okunduğu halde “bisun kök” lerin dokuzunun da her gün huzur-u hakaniye de terennüm edildiğini yazıyor. Metin Farsının “mutedil” [ılımlı] veya “mutedil arani” denilen ve Irak Türklerine mahsus olduğu işaret edilen tarz telhinleri hakkında ki îzâhâtı [açıklamalar] da mucib [gerekli] istifadedir [yararlı]. Bu bahse dair “Makasid-ul Elhan”da tesadüf olunan malumat [bilgi] mütemmimaye [tamamlayıcı] nazaran, “mutedil” [ılımlı] denilen tarika

perverlerine [bilime ait şeyleri muhafaza eden] burada dahi arz şükranı ve cenabdan add [sayma, görme] ideriz.

[yol, yön] terennümün güftesi Türkçe olur ise koşuk namını alır imiş; müellif [yazar] misal olarak şu koşuğu zikr [anma] ediyor ki bizde aynen buraya nakil ediyoruz;

Koşuk

Ya ilahi sen bilirsın halimi

Yavuz işdin kesha tutgil elimi

Emelim yoh günahım kub korharım

Son nefeste ayırma imanımı

Şu tafsilâtta [ayrıntı] Türklerin “kök”⁴ dedikleri parçaların ne gibi şeyler olduğunu tavzih [açıklama] idiyor; musiki aleti ile çalınmaya mahsus bir takım musiki parçalarından her gün birinin hakan huzurunda terennüm mu’tâd [alışılmış] olmasına bakılır ise, bunların bir tarih olayı tezkîr [hatırlatma] için yapılmış ve zamanımızda ki bandoların çaldığı “marş”lar ve askeri havalar kâbilinden [yetenekli, mümkün] şeyler olması melhuzdur [beklenir]. “Kök”lerin bestelenmesi bir kâideye [kural] tâbi [uyan] olup bunların musiki usulünden hangisi ile yapılacağı da muayyen [belirli] etmiş; bu ciheti [yön] “Hoca Abdülkadir” “Şerh-ül Edvar” ında:

“Fakat ulu kök remel dairesinde başlar ve her bir daire de zamanı daha kısa yaparlar. Sonunda öyle süratlenir ki muhammesin dairesine dönüşür.”

Ve “Cami-ül Elhan” da dahi:

“Bu köklerin çoğunluğu muhammes dairesinde olur. Bir kısmı da remel dairesindedir. Fakat kutatku ve mütekarip (Feulun feulun feul) bahrindedir.”

Fıkralarıyla [bölüm] sarâhaten [açıkça] zikr etmektedir. Demek ki “kök”ler ika “rythme” nokta-i nazarından da [görüş] sînâatli [sanat] parçalar etmiş sonra bisun kök dedikleri dokuz “kök”e verilen isimler bilhassa [özellikle] nazar [bakış] dikkatimizi celb [kendine çekme] ediyor. Malum olunduğu üzere şark [doğu] musikisi makamları uşşak, hicaz, neva, nihavend... gibi hep Arapça ve Farsça isimlerle tesmiye [adlandırma] idilmiştir. Acaba eski Türkler musikilerinde müstamel [kullanılmış] ana makamları “ulu kök”, “aslan çab” ... gibi isimlerle tevsim [ad vermek] itmekte, ve misal öteden beri “ümmül makamat” [makamların temeli] nazarıyla bakılan “rast” makamına “uluk kök” mü demektedirler? “bisun kök” leri teşkil [oluşturma] eden dokuz ismin bir güne maânî [anlamlar] lügaviye [lügat, sözlük] var mıdır? Buralarının izahı her halde Türkiyat mütehassısalarının [uzman] himmetinden [çaba] muntazırdır* [beklenen]. Esâmî [isimler] mahsusa [özgü, ayrılmış] vaz’ [konulma] edilirse, o kavim arasında fenn-i musiki [musiki ilminin] çok yıllardan beri müdevven [bir araya toplanmış] ve malum [bilinen] bulunduğu kabul etmek kesb [çalışarak edinmek] zarûret [zorunluluk] eder. Şu halde Türklerin minelkadim [eskiden beri] ilim ve fenne bilhassa [özellikle] sanayi-i nefise-i [güzel sanatlar] ve musikiye hasım bir kavim olduğu hakkındaki iddianın bâtılına da [hükümsüz, boş] sebât [karakından vazgeçmeme] olmuş olur. Yalnız, teessüf [üzülme, hayıflanma] olunacak bir

⁴ Sami Bey merhum “Kamus-i Türkî” sinde “kök” kelimesinin “sazın burulacak kulağı”, “kök etmek” mastarının da bir sazın kulağını burarak kurmak manasına geldiğini yazmakta ise de müellifin bu kavli [söz] bizce tedkîke [inceleme] muhtaçtır.

* Mecmuamızın dördüncü sayısında bu mesâil [mesele] hakkında ufak bir mülâhaza name [düşünce] neşr [yayınlama] edilecektir.

şey var ise, o da kadim [eski] Türk musikisinden bahis [konu, bahsedilen] kitap nazariyenin henüz bir tarafta zuhûr [ortaya çıkma] itmemesidir. Şimdiye kadar Türkçe olarak elimize geçen en ziyade haiz [bulunduran, sahip] kadim [eski] telif [yayın] musiki, dokuzuncu asır hicri evvelinde yazılmış bir eser idi. Mâmafih [bununla birlikte], “Yıldırım Bayezîd” hanın şehzadelerinden “İsa Çelebi” namına yazılmış daha eski bir esere ahiren [son zamanlarda] dest-res [ulaşma] olduk ki, musiki tarihimize ve bilhassa [özellikle] Türkler nezdinde kullanılan alet-i musikiyenin [musiki aletleri] işgal [ele geçirme] ve nevine [tür, çeşit] dair nadide ve pek istifadeli [yararlı] malumatı [bilgi] hâvî [içeren] bulunmaktadır. Gelecek makalemizde Türk sazları hakkında topladığımız malumatı [bilgi] mevzu-i bahis [söz konusu] ideceğiz.

اسکی تورک موسیقیسنه داتر تاریخی تبدلر

۱

«لوک» ر

محرری : رؤف بکنا

تورک موسیقیسنک تاریخی یازمق مقصدیله خیلی زماندن بری دوام ایدن تبعا تم انساننده مختلف کتابلردن طولایه ییلدیکم معلوماتک مقید بولندی دفتری اخیراً کوزدن کچیررکن، آلمان موسیقی شناسلردن «کیزو تر» طرفدن ۱۸۴۲ سنه سنده نشر ایدیلن «عربلرک موسیقیسی» [۱] نامنده کی اثرک تاریخی قسمنده وقیله تصادف ایدرک اقتباس وزیرینه بر طاقم تنقیدی مطالعه لر علاوه ایتیش اولدیغ فقره نظر دقتی جلب ایتدی.

تورکلرک موسیقی به استعداد وقابلیتی انکار ایتدکدن ماعدا، اداره لری آلتنه آلدق لری بمالکده بولدق لری موسیقی بی ده دوچار اضمحلال ایتدکلرینی ادعا حقسن لغنده بولونان «کیزو تر» ک بو فقره سی محتویاتی رد ایچون اوزمان یوروندیکم مطالعاتک بوکون غیر کافی اولدیغنه حکم ایدرک، برازدها توسیع و وثائقه تأیید ایتک ایستدم. بو فکرک سوقیله قدیم موسیقی کتابلر مزده یاپدیغ تبدلر نتیجه سنده بر طاقم یکی وثیقه لر دها بولمق ممکن اولدی. تورکلرک، صنایع تغیس اقسامندن اولان موسیقیده دخی - ناصلسه یا کلش اوله رق نعم و تقرر ایتیش اولان بردها به رغماً - برماضی علمی وفنی به مالک اولدق لری برنبده اثبات ایتسی اعتباریله مهم اولان بو وثائق، «ملی تبدلر مجموعه سی» قارئلر نجه لذتله اوقونه جنی امیدیه، تحریر و تقدیمه مسارعت ایدیورم. مع هذا تورکیانه متعلق مسائل ایله اشتغال ایدن ذوات کرامدن شوراسنی بالخاصه رجا ایده جکم که، بو بخلر حقنده فضله معلوماتی اولانلر ییلدکلرینی بو صحیفه لره یازمق لطفکارلغنی دریغ ایتسونلر؛ تا که تورک موسیقیسی تاریخنک محتاج تنویر جهتلری برر برر توضیح ایدرک تاریخ موسیقیمی یازمق وظیفه مشکله سنک ایفاسی مهما ممکن کسب سهولت ایتیش اولسون.

* *

صدده گیرمزدن اول «کیزو تر» ک بالاده موضوع بحث اولان حقسنر ادعاسنی

[۱] Kiesewetter Die Musik, der Araber.

نه مناسبتله ایراد ایتدیکنی خلاصه بوراجغه قیدایده لم ؛ « کیزوه تر » عربلرک موسیقیسنه دائر اسمی کچن تألیف مدققانه سنک باش طرفه علاوه ایتدیکی تاریخی مدخلده ، اوائل اسلامده ایلك موسیقی نظریه جیلرینک آنجااق ایکنجی عصر هجریده عربلردن ظهور ایتدیکنی سوبله دکن صوکرآء هجرتک بشنجی عصری نهایته قدر کذران اولان زمانده یتشمن علمای موسیقی ایچنده عجملردن کیمسه اولیوب همان جمله سنک عرب اولدیغنی ، و بوکا سبب ایسه ایرانک عرب خاکینی آلتنده قالدیغنی مدتیجه عربلرک هر خصوصده ایرانیلر اوزرنده اجزای تأثیردن خالی قالمادقلری کبی موسیقی جهشدن دخی عین تأثیرک وقوعی طبیعی کورولمک لازم کله چکنی اتیان ایدیور . عجملر نزدنده بویه اوزون مدت موسیقی نظریه جیلرینک ظهور ایتمه سنی ایرانک عرب اداره سی آلتیه کیرمسنه عطف ایدن « کیزوه تر » ، بونحالی ، عربلردن صوکرآء مملکتک تورکلر طرفدن اشغال ایدلمسنه حمل ایدیور و دییورکه :

« عجم موسیقی نظریه جیلرینک تأخر ظهوری ایرانک اون برنجی عصر میلادی اواسطنده تورکلر طرفدن ضبط و تسخیر ایدلمسندن ایلری کیشدر . چونکه تورکلر علمه ، فقه ... الحاصل موزالره (Muses) منسوب بتون شعبات صنعت و معرفه خصم بر قومدر . میلادک اون اوچنجی عصرنده ایرانی موغوللرک استیلا سی بو حال توقفه خاتمه چکمش و موغول حکمدارلرینک و علی الخصوص « تیمورلک » ایله اولادواحقادینک زمان سلطنتنده هر نوع علوم و فنونه و ازان جمله فن موسیقی به متعلق بک جدی و عالمانه اثرلر تألیف ایدن ذوات یقشمشدر . »

« کیزوه تر » ک هیچ بر دلیل تاریخی به استناد ایتمه یین بو ادعاسنک نهایتدارک سوبلمش برسوز اولقدن باشقه بر قیمت و اهمیتی یوقدر . واقعاتورکلرک اوتهدن بری شجیع و بهادر و بالطبع بو خصلتلری ایجاباتندن اوله رق چنکجو بر قوم اولدقلری بتون جهان ایله برابر مع الافتخار بزده بیلورایسه کده ، علوم و فنونه بیکانه و حتی خصم اولدقلرینه ، و بو بیکانه لکلرینی ، فتح ایتدکلری محالکده بولدقلری علم و فن اربابی صنعتلریله برابر محو و منقرض ایده چک درجه ده ایلری کوتوردکلرینه دائر کتب تاریخیده هیچ بر قیده تضادف ایتمه مش ایدک . هر نه قدر ده اسکی زمانلرده و مثلاً هجرتک ۱۲۴ هجری سنه لرنده « بیلکه خاقان » ک برادر ی « کول خاقان » نامنه آیده رک زایتدیردیکی عصرده تورکلرک مکتسبات علمی و فیه لرینک درجه سنه دائر بو کون المزده معلومات کافیه بولونما مقده در ؛ لکن تورکیات

تدقيقى ايلروله دىگه معلوماتىك شمدىكى حالتده قالمىجى طيعيدر . « بىلكه خاقان » آبدىسى ناصل او عصرده باشايان اجدادىمىزك تشكيلات اجتماعيه واعتقادات مذهبيه سندن بىزى خبردار ايتىش ايسه ، قوياً اميد اولتوركه بركون اله كچه جك ديكر وئاقوده او عصرلرده كى تورك حرمنه دائر بزه يكي افقلىر آچه جق ، تاريخ مليتمىزى دها كوزل طائىته جقدرد .

مع هذا معلوماتىك بوكونكى درجه سيله ده قناعت حاصل ايدىيورزكه ، توركلىر ، اوبله بعض اوروپا مورخلىرىك ادعا ايندكلىرى كچى ، ازمنه قديمه دن بىر چاپوچليغه حصر آمال واشغال ايتىش بر قوم اولمايوب ، بالعكس ، ياشادقلىرى عصرلرده معارف بشريه نك اقوام متجاوره نرندده واصل اوله بىلدىكى مراتب ترقى نك هيچ بروقت دوننده عد اولونمايلاق بر حرمنه مالك بولونمشلردرد . قديم توركلىر چينلىرله اولان مناسباتى تاريخاً مثبت اولماسنه ومدىنىك چينده حائز بولوندىنى قديمه نظراً ، چين تاريخلىرى تدقيق ايدىيله جك اولسه تورك مدنيتنه متعلق پاك قيمتلى وئاقى الله ايدىيله جكندن بىز كندى حسابمىز شبه ايتمه مكدىز .

« كىزوه تر » ك ، توركلىر ايله موغوللر آراسنده برفرق كوزمه تورك ، توركلىرى علم وفنه خصم بى امان بر قوم حالتده كوستردىكى حالتده ، موغوللر ك حامى معارف وصنایع اولدقلىرى ادعا ايتمه سى قسماً حقايق تاريخيه ايله قابل توفيق دكلدر ؛ چونكه « كىزوه تر » ك بحث ايتدىكى تاريخلرده حكمران اولان موغول خانلىرى ، فى الحقيقه ، عصرلرنده معارف وصنایع نفيسه نك حامى سى صفتنه كسب استحقاق ايتىشلا ايسه ده ، بونلر ك اسلاقتدن بعضىلىرى ده قديم مدنيت شرقيه نك آنلره بر يادكار اوله رق براقدىنى بىكلرجه كتابلىرى بغداد كىتبخانه لرندن دجله نهرينه آتدىرمق كچى ، تاريخك هيچ بروقت عفو ايتمه جكى ، تلافى سى ناقابل ضايعات مهمه بى تجويز ايله مشلردرد . تورك خاقانلىرى ايسه اول و آخر بوكا بكىز قدر ناشناسانه بر حر كنده اصلا بولونما مشلردرد . بناءً عليه ، ميلادك اون برنجى واون ايكنجى عصرلرنده عجملر آره سنده موسيقى علماسى ظهور ايتمه سنى ايرانك توركلىر طرفندن استيلاسه حمل ايتك دوعرو اولمادىنى كچى ، اون اوچنجى عصردن اعتباراً ارانده سائر علوم وفنون ايله موسيقى نك ترقى به باشلاماسنده موغوللر ك توركلىر خلف اولماسى سبب كوسترمك موافق حقيقت بر ادعا تشكيل ايدمىز . زيرا هجرتك دوقوزنجى عصرى واوانلنده يازلمش كىتوب موسيقى نك شهاداتنه نظراً ، توركلىرله موغوللر ك ذاتاً مدون ومرتب بر موسيقىلىرى اولوب الحان ونغمات موسيقى نك بر طاقم اصول ومقامانه آبرىلدىنى و بونلردن هر برىنك حضور خاقانده ترنم ايدىلىكى واسامى مخصوصه سى بولوناجى نظاهر ايتمكدىدر . معلوماتك بودرجه سى بيله كوسترىيوركه ،

« کیزوه تر » که موغول پادشاهی عدایتدیکی « تیمورلنک » ایله اولادینک سایه سنده محملر آراسنده
یتشدیکی ادعاسی غربینده بولندینی موسیقی نظریه جیلری [۱] اثرلرینی یازمادن چوق زمان
اول تورککفر فن موسیقی ایله مشغول اولمشلردر . ننه کیم سطور آتییه بوحقیقی مدلالاً اثبات
ایده جکدر .

دوقوزنجی عصر هجری مؤلفین موسیقیه سندن مشهور « خواجه عبدالقادر مراغی » ،
« زبده الادوار » عنوانی تألیف کزیتنک [۲] اون ایکنجی باینده هر قومک مزاج وطیعته
مقامات موسیقیه دن هانکیلرینک توافق ایده جکنی ایضاح ایتدیکی صرمدده دییورکه :
« قبل ازیں گفته بودیم در تأثیر نغم که عشاق ونوا وبوسلیک موافق مزاج اتراک است
برای آنکه تأثیر آنها مقوی شجاعتست وتلجین اتراک ومغول دران سه دایره باشد آنچه
از آلات استخراج کنند آنها را « کوکها » خوانند و آنچه بحلق تلجین کنند « ایرودوله »
نیز گویند اما کوکها نزد اهل ختای سیصد وشصت وشش بود بر عدد ایام سال که هر روزی
در مجلس قآن کوکی عرض میگرداند و آنچه اصل واعظم است نزد ایشان نه کوک بود
واسامی آنها اینست :

اولوه کوک ، اصمونه جب ، بوریس ، قورلدر ، قورتاهر ، بورستارغای ، جنتای ،
جنتای ، شنداره .

واکثر این کوکها در دور خمس باشد وبعض در دور رمل نیز باشند وبر آنها ابیات
ترکی ومنغولی نیز گویند اما ترکان عراقی به معتدل بسیار مایل باشند و آن طریقه تلجین
بود که در نوری یادر عشاقه یادر سلف روی عرافه کنند وبر آن ابیات فارسی و ترکی نیز
گویند و آن ابیات بر بحر رمل بود برین مثال « فاعلاتن فاعلاتن فاعلات » و هر فصل
معتدل بردوبیت باید چنانکه :

[۱] حال بوکه « کیزوه تر » که بوادعاسی ده اساساً یاکلیشدر؛ چونکه بومدقق ذلک نجم موسیقی
شناسی طن ایتدیکی « صفی الدین عبدالمؤمن الارموی » ایله « خواجه عبدالقادر مراغی » که برنجیسی
(ارمیه) لی، ایکتنجیسی ایسه (مراغه) لی اولوب هرابکیسی ده تورک اوغلی تورکدر .

[۲] طهران سفارت سنیه سی مستشار اسبق منیف بک افتدی طرفندن طهرانده اله کچیریلرک
لطفاً محرر عاجزه هدیهدیلش بر نسخه نادره در. « عبدالقادر » که تألیفات سائره سی استانبول کتبخانه لرنده
موجود ایسه ده « زبده الادوار » یه هیچ برکتبخانه ده تصادف اولونا مادیی جهته، میر محترمک بوبایده کی
مجت معارف پروریلرینه بوراده دخی عرض شکرانی وجا بیدن عدایده رز .

۱۹۱

تورك موسيقيسى : « كوك » لى

پىت

سورمه مندان كنه بولش يانه در آتش عشقونك جانم ده يانه در
 واردى دل بلمن كه حالن يانه در عمر كجدى ينه حاجت يانه در
 اما اهل عراق بر معتدل سهله تلحين كشد نقش و مدى چند در پنج سه و سه سه
 نيز كويند و بعض از نقوش معتدل را تغيير كشد و براى يانى كه برهان بمراسم كويند و آنرا
 معتدل ارانى كويند .

هجرتك ۸۰۰ تاريخلى رجال موسيقي سندن اولان « عبدالقادر مراغى » دن عينا نقل
 ايتديكمز شوسوزلردن اكلا ديميز برچوق شيلر وار ؛ « عشاق ، نوا ، بوسليك » مقاملى
 نفس انسانيده شجاعى تزويد و تقويه ايتديكندن فطرة بوخصائيه مالك اولان توركلرله
 موغوللارك تلحينانى دىخى على الاكثر بواوچ مقام موسيقي ايله واقع اولمقدمايمش . توركلارك
 مذكور مقاملردن آلات موسيقيه ايله اجرا ايتديكلى ترنمانه « كوك » ، سس ايله او قودقلىرينده
 « ايرودوله » دىيلور ايمش . « كوك » لرك عددى سته نك عدد ايامنه مساوى اولمق اوزره
 ۳۶۶ اولوب هر كون خاقانك حضورنده بو « كوك » لردن برينك ترنمى معتاد ايمش . مع هذا
 بو ۳۶۶ « كوك » ايجنده اك مقبول و مستحبي دوقوزى ايمش كه « عبدالقادر مراغى » ديكر
 تاليفى اولان « جامع الاحسان » نده بونلره پيسونه كوك نامى و يرلديكىنى ، ديكر بر
 اترنده ده [ازان ۳۶۶ كوك كه مذكور شد هر روز يك كوك پيش تخت قايمة
 زنند اما نه كوك زاهر روز پيش تخت قايمة زنند] ديهرك ۳۶۶ « كوك » دن هر برى
 سته نك بر كوشنده او قوندينى حالده « پيسون كوك » لرك دوقوزينك ده هر كون حضور
 خاقانيده ترنم ايديلديكىنى يازيبور . متن فارسينك « معتدل » ويا « معتدل ارانى » دىيلن
 و عراق توركلرينه مخصوص اولدينى اشارت ايديلن طرز تلحينلر حفته كي ايضاحاتى ده
 موجب استفاده در . بويجه دائر « مقاصد الاحان » ده تصادف اولونان معلومات متممه به
 نظراً ، « معتدل » دىيلن طريفة ترنمك گفته سى توركه اولور ايسه قوشونه نامنى آيرايمش ؛
 مؤلف مثال اوله رق شو قوشونى ذكر ايديبور ، كه بزده عينا بورايه نقل ايديبورز :

قوشون

ياوز ايشدين قسقا توفيل المى
 صوك نفسده آبرمه ايمانى

يا الهى سن بيلور سن حالى
 علم يوخ كناهم كوب قورخارم

شو تفصیلاتدن تورکلرک «کوک» [۱] دیدکلری پارچه لرک نه کجی شیلر اولدینی توضیح ایدیور؛ آلات موسیقیه ایله چالغنه مخصوص بر طاقم موسیقی پارچه لرندن هرکون برینک حضور خاقانیده ترنمی معناد اولما-نه باقیلور ایسه، بونلرک برر وقعه تاریخیه یی تذکیر ایچون یایلمش وزمانزده کی باندولرک چالیدینی «مارش» لر و عسکرکی هوالر قیلندن شیلر اولماسی ملحوظدر. «کوک» لرک بسته لئسی برقاعده یه تابع اولوب بونلرک اصولات موسیقیه دن هانکیسی ایله یاییله جنی ده معین ایمش؛ بوجهتی «خواجه عبدالقادر» شرح الادوار «نده»:

«اما اولوق کوک در دور رمل آغاز کند و هر دوری زمانرا اخف سازند در آخر چنان سریع شود که بدور مضاعف خمس مبدل گردد»
و «جامع الالحان» ده دخی:

«اکثر این کوکها در دور خمس باشند و بعضی بود که دور رمل باشد اما قوتانقر و آن بر بحر متقارب است»

فقره لریله صراحت ذکر ایتمکده در. دیمک که «کوک» لر ایفاع «Rythme» نقطه نظرندن ده صنعتی پارچه لر ایمش. صکره پسرره کوک دیدکلری دوقوز «کوک» و ویریلن اسملر بالخاصه نظر دقتمزی جلب ایدیور. معلوم اولدینی اوزره شرق موسیقیسی مقاملری عشاق، حجاز، نوا، نهاوند... کجی هب عربی و فارسی اسملره تسمیه ایدیلشلردر. عجیا اسکی تورکلر موسیقیلرنده مستعمل آنامقاملری اولوق کوک، اصمونه هب... کجی اسملره می توسیم ایتمکده، مثلا اوتنه دن بری «ام المقامات» نظریله باقیلان «راست» مقامه «اولوق کوک» می دیمکده ایدیلر؟ «یسون کوک» لری تشکیل ایدن دوقوز اسمک برکونه معانی لغویه سی وارمیدر؟ بورالرینک ایضاحی هر حالده تورکیات متخصصلرینک همتندن منتظر در. [*]

بر قوم نزدنده بوکجی شرائط داخلنده، بوکجی انار موسیقیه تنظیم و بونلرک هر برینه [۱] سامی بک مرحوم «قاموس ترکی» سنده «کوک» کله سنک «سازک پوزوله جق قولانی»، «کوک ایتمک» مصدرینکده بر سازک قولانی بوره رق قورمق معناسنه کلدیکنی یازمقده ایسه ده مؤلفک بوقولی بزجه محتاج تدقیق در.

[*] مجموعه مزیک دردنجی سایینده بومسائل حقنده اوفای بر ملاحظه نامه نشر ایدیله جکدر.

«مدیریت»

اسمى "مخصوصه" وضع ايدىلىرى ايسه ، او قوم آراسىدە فن موسيقينىڭ چوق يىلاردىن بىرى مدون ومعلوم بولۇندىغىنى قبول ايتىم كىسب ضرورت ايدىر . شۇخالدە تورككرك من القديم علوم وقونە وبالحاصه صنايع نفيسه وموسيقى يە خصم بر قوم اولدىغى حقندەكى ادعاىك بطلانىدە ثابت اولمش اولور . يالكىز ، تأسف اولوناچق بر شى وار ايسه ، اودە قديم تورك موسيقيسىدىن باحث كىتب نظريەتكە هنوز بر طرفدە ظهور ايتامسىدۇر . شمدى يە قدر تورككە اوله رقى المزمه كچن اك زياده حائز قدم تاليف موسيقى ، دو قوزنجى عصر هجرى اوائلىدە يازلمش بر اثر ايدى . مع مافيه ، « يلدىرم بايزيد » خانك شهزاده لرىدن « عيسى چلبى » نامنه يازلمش دها اسكى بر اثره اخيراً دسترس اولدقكە ، تارىخ موسيقيمزمه وبالحاصه تورككرك نژدندە قوللانىلان الات موسيقيهتكە اشكال وانواعنه دائر ناديدە وبك استفادەلى معلوماتى حاوى بولۇنمىقدە در . كلكه جك مقاله مزده تورك سازلىرى حقندە طوبىلادىغىمىز معلوماتى موضوع بحث ايدە جكىز .

